

Hvorfor de grønne også må være røde

- et svar til Ejvind Larsen og et forsvar for marxismen

Af Lars K. Christensen

Kære Ejvind Larsen. I sidste nummer af SALT skrev du om "Nødvendigheden og umuligheden af en ny venstrefløj". Artiklen var delvist motiveret af min kronik i *Information* d. 23.1., og du refererer mig for et synspunkt om at det røde og det grønne ikke kan forenes, idet vejen til socialismen går igennem overvindelse af naturafhængigheden. På den måde havner jeg angiveligt i samme båd som kapitallogikken, stalinismen og de andre eksempler på gensplejsning mellem marxismen og en total-deterministisk udviklingstanke, som du med rette betegner som håbløse.

Det synes jeg nu nok er uretfærdigt. Dit referatet er nemlig forkert. Faktisk antydede jeg i den pågældende kronik - som i hovedsagen handlede om noget andet - at fremtidens venstrefløj må forene det røde og det grønne. Og naturligvis kunne det aldrig falde mig ind at benægte menneskets grundlæggende afhængighed af naturen. Det er jo en realitet, som enhver der har mærket sin mave knurre af sult eller læst i avisen om den seneste stormflodskatastrofe må indse.

Derimod er jeg helt enig med Marx i, at den menneskelige frigørelse som sit grundlag har overvindelsen af *naturtvangen* - hvad der dog er noget ganske andet.

Naturligt sludder

I din kritik af marxismens "herskesyge rationalisering af naturen" fremhæver du nogle eksempler på naturens uforudsigelighed: vintergækken, hundestejlen, moderkærligheden, jalousien, arbejdersolidariteten og underklasseunderdanigheden.

Kære Ejvind Larsen, undskyld jeg siger det lige ud, men jeg synes det er noget sludder. For det første udelukker det uforudsigelige og det forudsigelige ikke hinanden i naturen. Menneskets hukommelse er kort, og derfor oplever vi det hvert år som lige underfuldt og uforudsigeligt, når vi pludselig en morgen ser de første vintergækker i blomst. Men det ændrer dog ikke ved at vintergækken blomstrer i februar, men ikke i august, den vokser i skoven, men ikke på heden, o.s.v.

Jeg vil gerne fastholde det gamle synspunkt om at alt i naturen har en årsag og en virkning, og at naturen i denne forstand principielt er determineret. For at sætte sig ud over denne determinisme kræves der en fri vilje, og en sådan er det indtil videre kun mennesket der er udstyret med. Men inden du nu begynder at hoppe i stolen over dette udslag af "åndsmægtig rationalisering" af

naturen, vil jeg skynde mig at komme dig i møde: determineret er ikke det samme som forudsigelig.

En af den nyere naturvidenskabs erkendelser har netop været, at der findes principielle grænser for forudsigeligheden. Et ofte brugt eksempel er atmosfæren: her er et system som alene er styret af årsag og virkning, men som samtidig udviser en så kaotisk adfærd at det viser sig principielt umuligt at beregne vejret med rimelig sikkerhed, mere end nogle få dage frem. Det var Laplace, der i begyndelsen af forrige århundrede fantaserede om en "dæmon", en fremtidig intelligens så kraftfuld at den ville kunne erkende alle universets tilstande på ét bestemt tidspunkt, og derfra beregne alle fremtidige tilstande. Ironisk nok er det med vore dages supercomputere at det er blevet sandsynliggjort, at Laplace's dæmon er og forbliver tankespind.

Naturen er altså hverken aldeles uforudsigelig eller aldeles forudsigelig, men både og. Det faktum at vi igennem historien har været i stand til, med større og mindre held, at udnytte naturen til egne formål, er det praktiske bevis på at ikke alt er uforudsigeligt. Men omvendt tilsiger erkendelsen af forudsigelighedens grænser os, at den praktiske omgang med naturen bør ske ud fra bevidstheden om at minimale indgreb kan vise sig at få maksimale konsekvenser.

For det andet sludrer du, fordi du bruger nogle eksempler på det naturlige, som ikke har en pind med naturen at gøre. For du vil vel ikke i fuld alvor hævde at lønarbejdere fødes med særlige anlæg for solidaritet, eller at de besiddelsesløse - og kun disse - er udstyret med et gen for underdanighed?

Der er mange grunde til at fastholde en fundamental skelnen mellem natur- og samfundsfænomener. En af de bedre er, at mens vi alt efter temperament kan være ligeglade med eller begejstrede for vintergækkens natur, så kan vi dybest set ikke gøre andet end at tage den til efterretning. Det samme gælder heldigvis ikke for samfundsmæssige fænomener som solidaritet og underdanighed. Med andre ord: der er forskel på loven om statsanerkendte a-kasser og tyngdeloven.

Som det fremstilles her er det en banal erkendelse. Men historien er ikke des do mindre fuld af eksempler på politiske ideologier, interesser og bevægelser, som har forsøgt at tage naturen til indtægt for netop deres særlige syn på samfundet. Og sjovt nok har det næsten altid været de farvede, kvinderne, de besiddelsesløse eller de på andre måder underprivilegerede, som måtte se sig henvist til de underordnede pladser i den naturlige, og derfor uantastelige orden.

Derfor er der grund til at fastholde, at natur og samfund er om ikke uafhængige, så dog adskilte sfærer, og at det sidste ikke umiddelbart kan begrundes ved den første.

Som man råber i skoven...

Et andet sted hvor du er sludrevorn, er i dit krav om dialog med naturen. Og det er specielt ærgerligt, fordi det forhindrer mig i at vide om jeg er enig eller uenig med dig.

Sådan som vi normalt forstår begrebet dialog, så indebærer det en gensidig udveksling og udvikling af synspunkter mellem to eller flere subjekter. Subjekter er i denne sammenhæng synonym med mennesker. Et træ har ingen bevidsthed, og kan derfor heller ikke optræde som subjekt. Selv jeg, med min begrænsede kunsthistoriske indsigt, kan se at landskabsmaleriets historie først og fremmest er historien om menneskets skiftende tolkninger af naturen. Her er der ingen dialog mulig, i den forstand vi taler om dialog mellem mennesker. Her gælder i stedet det gamle ord, at som man råber i skoven får man svar.

Men dialogen kan også forstås i en anden, mindre bogstavelig forstand. Den kan forstås som en understregning af den kendsgerning at naturen "taler til os" gennem sine reaktioner på den behandling vi udsætter den for. Når maven knurrer ved de fleste af erfaring at det skal tolkes som et signal fra kroppen om behov for mad. Når Rhinen går over sine bredder er det lidt mere kompliceret. For nogen er det et signal om at de nuværende diger er for få og for små. For andre et signal om at der allerede er bygget alt for mange diger. I sidste ende er det vore egne kulturelle og sociale normer og interesser, der afgør hvordan vi tolker naturens signaler. Men et eller andet sted bag det kulturelle og det sociale findes der en naturnødvendighed. Den der bliver ved med at fortolke mavens knurren som tegn på at det er på tide at ta' sig en smøg, vil i sidste ende blive belært på den hårde måde - og det samme vil beboerne langs Rhinen.

Forstået på denne måde, kan jeg kun være enig med dig i at vi har brug for den størst mulige grad af dialog med naturen, den højst mulige lydhørhed overfor naturens signaler - af simpel egeninteresse.

Fingeren i jorden

Hvis kravet om dialog ikke bare skal ende i en rent passiv, åndelig og ørkesløs bestræbelse på at høre tale fra den natur, der i den forstand vi til dagligt opfatter talen er tavs som graven, så må vi altså tale lidt mere præcist og konkret om hvad det egentlig vil sige at lytte til naturen!

Her er det at Marx kommer ind i billedet med sin insisteren på at opfatte virkeligheden ikke som et passivt objekt for beskuelse, men som "menneskelig sanselig virksomhed", som *praksis*. Dialogen med naturen må bestå i at stikke fingeren i jorden, ikke bare i overført men såmænd også i helt konkret betydning. Det kan grønne af enhver afskygning formodentlig erklære sig enige i. Men tænker man tanken til ende, så har den konsekvenser som i visse grønne kredse sikkert vil blive opfattet som stærkt kontroversielle.

For tanken indebærer jo også, at vi ikke kan lytte til naturen uden også at forandre den. At stikke fingeren i jorden kan synes at være en temmelig uskyldig handling - så længe man ikke ser sagen fra bænkebiderens og skolopenderens vinkel. Jo mere omfattende vores praktiske forhold os til

naturen bliver - agerbrug, industri, naturvidenskab, gensplejsning - jo mere omfattende bliver konsekvenserne naturligtvis. Men den principielle pointe er, at allerede da det første menneske stak fingeren i jorden for at lytte til naturen, ikke bare i åndelig men i praktisk forstand, mistede vi vor uskyld.

For i selv samme øjeblik vi begyndte at forsøge at forstå naturen, startede den udvikling som Marx kalder frigørelsen fra naturtvangen: menneskets bestræbelse på at tilpasse naturen til sine egne formål, frem for som dyrene at tilpasse sig til naturen. Det er, som jeg understregede indledningsvis, ikke det samme som at benægte at mennesket i sidste instans stadig er afhængig af naturen. Men det er ganske rigtigt grundlaget for en historiefilosofi, der ser et frigørelsesperspektiv i menneskets stadige forbedring af sin evne til at omgås naturen.

Når marxister taler om menneskets beherskelse af naturen, får de grønne åndenød. Det er fordi de associerer til østeuropæisk miljøsvineri. Men naturbeherskelse er i marxistisk forstand et dialektisk forhold. Marx talte om menneskets historiske forhold til naturen som et stofskifte. Det er et begreb som peger på, at der er tale om et forhold hvor påvirkningen går begge veje. Han hævdede også, at stofskiftet foregår gennem arbejdet. I en sammenhæng hvor lønarbejdet er den altdominerende form for organisering af det samfundsmæssige arbejde, såvel faktisk som mentalt, kan der være en tendens til at associere arbejdet alene med tilfredsstillelse af materielle behov (eller materielt overforbrug). Men for Marx bestod arbejdet i enhver målrettet interaktion med omverdenen. Arbejdet er simpelthen den mest grundlæggende form for *sanselige praksis*, der også danner grundlag for erkendelsen af omverdenen, og dermed af mennesket selv. Det er med andre ord gennem det socialt organiserede stofskifte med naturen, at mennesket skaber sin egen identitet og historie.

Opgør med vækstfilosofien

Marx's begreb om forholdet mellem menneske og natur er altså langt mere dialektisk end du fremstiller det. På den ene side ser han det specifikt menneskelige som det der ligger ud over naturtvangen, og som realiseres i historien. På den anden side ser han menneskets stofskifte med naturen som det vedvarende grundlag for historien.

Alligevel mener du, at den marxistiske historiefilosofi kan slås i hartkorn med liberalismen som naturfjendsk. Men her springer du ærligt talt over et par ret afgørende mellemregninger. Det er da rigtigt at både marxismen og liberalismen har rod i en oplysningstankegang, der ser mennesket som mål og naturen som middel. Men herefter skilles vandene unægteligt.

Liberalismen ser det frie marked som vejen til menneskets frihed. Og som vi efter Murens fald er blevet belært om i rigt mål af liberalismens selvsikre profeter, så må intet stå over eller ved siden af markedet. Fra dine indlæg i *Information* at dømme, er vi ret enige om resultatet: snarere end frigørelse fra naturen har kapitalismen skabt en anden natur i form af de frie markeds kræfter, som

enhver har at underlægge sig. Til gengæld er denne anden natur opbygget på grundlag af en hensynsløs tilegnelse af den oprindelige natur. Det frie marked kender nemlig kun et mål for succes: den stadige og uafbrudte økonomiske vækst. Liberalismen er en vækstfilosofi.

Marxismen er i sit udgangspunkt en udviklingsfilosofi. Som bekendt talte Marx om produktivkræfternes udvikling - og ikke deres vækst - som en målestok for samfundsmæssige fremskridt. Og produktivkræfternes udvikling er netop en målestok, ikke et mål i sig selv. Hvis man endelig skal fremstille Marx's mål for samfundsudvikling i få ord, så må det være med de berømte linier i Kapitalen hvor han taler om at udvide "frihedens rige" som "ifølge sagens natur ligger udenfor den egentlige materielle produktionssfære" (Marx Engels Werke, bd. 25, s. 828).

Det kan du da for pokker ikke kalde vækstfilosofi. Tværtimod er marxismen et glimrende grundlag for den kritik af vækstfilosofien (eller snarere: vækstpolitikken), som du og jeg er enige om er helt uomgængelig. Du har i øvrigt fuldstændig ret i, at i den østeuropæiske og sovjetiske planøkonomi blev der i praksis sat lighedstegn mellem udvikling og økonomisk vækst, hvorved disse samfund i denne sammenhæng kom til at minde om Vesteuropas og USA's frie marked. Men det kan du ikke med rimelighed bebrejde Marx.

Marx's blinde øje

Der er dog ét punkt, hvor Marx tager afgørende fejl i sit natursyn. Det drejer sig om hans påstand om at menneskets forandring af naturen alene er en forandring af den materielle virkeligheds *former*.

Her bliver Marx lige lovlig enøjet. Vi der lever i en tid, hvor bl.a. forandringer i arvemassen står på dagsordenen, må insistere på dialektikken mellem form og indhold. For den forandring af basale kemiske og fysiske former som finder sted ved f.eks. genmanipulation, slår jo igennem på et højere niveau som forandringer af selve det levendes typologi, dvs. som forandringer af naturens indholdsside.

Den globale udbredelse, som en række økologiske problemer har fået, er et andet eksempel på at forholdet mellem form- og indholdsforandring er noget mere kompliceret end Marx havde øje for. For hvordan kan vi hævde at f.eks. forandringer af klimaet blot er en formforandring, når vi så at sige er fuldstændig fanget ind af fænomenet? Der gives jo ikke noget archimedisk punkt uden for klimaet - eller økosfæren i det hele taget - som vi kan stille os på, mens vi tilbagefører erkendte uheldige formforandringer af naturen.

En anden måde at sige det samme på er, at visse af de indgreb som vi er i stand til at gøre i naturen, aldrig vil kunne gøres om: de er irreversible. Sammen med den førnævnte erkendelse af vores principielt begrænsede evne til at forudsige udviklingen i visse naturlige systemer, maner dette unægtelig til en vis selvbesindelse.

Den praktiske konsekvens af denne svaghed hos Marx, er at han ikke prioriterer spørgsmålet om hvornår vi skal sætte hælene i og sige "hertil og ikke længere" i vores omgang med naturen. Her er der brug for en kritisk revision af Marx. Men det anfægter imidlertid ikke de grundlæggende erkendelser i den marx'ske natur- og historietænkning

Mod grøn fundamentalisme

Når du taler om en dialog mellem menneske og natur, så siger du også indirekte at der må være en forskel på de to - for en dialog mellem to identiske objekter er en umulighed, det kan højst blive til selvbekræftende tale.

Hvori består da denne forskel? Den består i at mennesket godt nok er natur, men vi er også andet og mere end det. Dette andet og mere er vores bevidsthed (i bredeste forstand) og vores frie vilje. Uden dette andet og mere havde vores dialog i SALT ingen mening, for så havde der ikke været nogen menneskelig historie, adskilt fra naturen. Derfor er dette andet og mere værd at holde fast i.

Derfor er der grund til at gå til modstand imod enhver tanke om at placere naturen over mennesket. En af de måder en sådan tanke kommer til udtryk på, er i talen om naturens rettigheder. Ideen om at naturen har rettigheder er også populær i venstreorienterede kredse, og uden at det bliver sagt direkte, fornemmer jeg at en sådan idé også er på spil i din artikel.

For mig er ideen absurd. Rettigheder er noget man ta'r sig eller bliver tildelt i forhold til andre mennesker. Det er med andre ord et begreb der hører hjemme i menneskelige samfund, og kun der. Mig bekendt er der kun ét eneste sted man har observeret, at en mus med held har standset en jagende kat med henvisning til sine grundlovssikrede rettigheder: det var i en Tom & Jerry film.

Hvis man f.eks. er liberalist har man det problem, at liberalismen ikke i sig selv foreskriver nogen grænser for udnyttelsen af naturen. Så bliver man selvfølgelig nødt til at finde disse grænser andre steder: i naturens rettigheder, i religionen eller i andre metafysiske påfund. Men det problem har man ikke som marxist. Marxismen hævder for det første at mennesket ikke er et isoleret individ, og for det andet at mennesket lever på grundlag af naturen. Derfor må vores omgang med naturen være underlagt det ansvar vi har for os selv og vore medmennesker. Og derfor kan og bør vi opstille regler for vores tilegnelse af naturen - ikke for naturens skyld, men for vores egen!

At reglerne for omgangen med naturen er opstillet for menneskenes skyld indebærer, at de må være underlagt de almindelige spilleregler som gælder for et demokratisk samfund. Det forhindrer ikke, at man gennemfører ting der af større eller mindre grupper opfattes som angreb på velerhvervede rettigheder. Men ethvert indgreb til fordel for naturen skal være åbent for diskussion og evt. forkastelse. Hvis man i stedet tager udgangspunkt i at naturen har visse uantastelige rettigheder overfor mennesket, så må disse rettigheder naturligvis veje tungere end

menneskenes spilleregler - herunder demokratiet. Talen om naturens ret er første skridt på vej mod en antihumanistisk grøn fundamentalisme.

I den nuværende situation kan advarsler om en grøn fundamentalisme måske virke hysteriske. Men desværre har vi jo tidligere set hvordan venstreorienterede bevægelser har ofret fundamentale demokratiske og humanistiske principper i en god sags tjeneste. Derfor er der grund til at være på vagt mod ethvert tilløb til noget tilsvarende.

Sagen er politisk

For Marx var forholdet til naturen frem for alt et praktisk spørgsmål. For ham havde naturen ingen "abstrakt værdi", som du med tydelig lede gør opmærksom på. Lidt senere kritiserer du så Marx for at være for åndelig, og kræver mere "kødelighed".

Kære Ejvind Larsen: vil du blæse eller have mel i munden? Som det vel er fremgået, er jeg for min del helt enig med Marx i at det er i praksis vores forhold til naturen fastlægges. Et samfund i dialog med naturen er ikke noget vi kan skabe gennem moralisering, bøn, meditation eller andre åndelige fremgangsmåder. Det er, for nu at parafasere Marx, et dennesidigt spørgsmål. Det er i græsrodsbevægelserne og direktionslokalerne, i fagforeningerne og hos industribosserne, i ministerier, Folketing og EU-kommission at vores forhold til naturen afgøres. Sagen er politisk.

Og som vi jo alle ved, så skrev Marx jo trods alt også om andet end naturen. Lidt skematisk kan man hævde, at forholdet mellem menneske og natur udgør det ene ben af hans historiefilosofi - det andet udgøres af forholdene menneskene imellem, dvs. de samfundsmæssige forhold. Uden marxistiske analyser af grundlaget for de samfundsmæssige magtstrukturer kommer de grønne til at halte på et ben. Derfor må grønne også være røde - og omvendt.

Artiklen har tidligere være bragt i **SALT** nr. 2-95, som svar på et indlæg af Ejvind Larsen i nr. 1-95 af samme tidsskrift.
Denne udgave: www.christianehoej.dk

Må benyttes til ikke kommercielle formål og med angivelse af kilde, som anført i
[Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

